

Fonteinkerk, 8 januari 2023

Lezingen: Jesaja 60:1-6 en Mattheüs 2:1-12

Onlangs was er weer eens wat nieuws ontdekt: oudere mensen blijven langer gezond als ze goed in beweging blijven. En dus was er een deskundige bewegingscoach opgetrommeld om dat op de televisie uit te komen leggen. Met een ietwat hysterisch enthousiasme, dat men wel vaker aantreft bij mensen die denken dat ze het wiel hebben uitgevonden, vertelde deze man over de vele manieren die hij inzette om ouderen aan het bewegen te krijgen. Op zeker moment vroeg de interviewer, die blijkbaar toch nog enige diepgang aan het item mee wilde geven: “Coach, wat is volgens u de zin van het leven?” En de coach antwoordde, zonder met de ogen te knipperen en zonder een seconde na te hoeven denken: “Gezond oud worden, en genieten van je leven!”

Ik bleef achter met een gevoel van leegte. Wat een armoede! Had het niet een onse méér mogen zijn? Kijk, dat zo'n coach NIET zegt dat alles in het leven om God, Nederland en Oranje behoort te draaien, - dat begrijp ik wel, dat hoeft ook niet van mij. Maar had hij niet IETS kunnen zeggen over een hoger doel dan enkel je eigenbelang, over medemenselijkheid en verbinding, over het besef dat je toch niet alleen voor jezelf leeft en sterft? Blijkbaar is het dat wat de neoliberale samenleving met ons doet en bij ons oproept: het draait allemaal om mij, om “me, myself and I...” In haar laatste boek “Het verlaten individu” beschrijft Esther van Fenema hoe onze samenleving God heeft afgedankt, en het individu heeft bevrijd van alle instituten en groepsverbanden. We bepalen zelf ons leven en onze grenzen, want we laten ons niet meer gezeggen door kerk, partij of dorpscultuur. Eigenlijk zijn we zelf “God” geworden, want we kunnen doen en laten wat we willen. We zijn alleen één ding vergeten, zegt Van Fenema: God (toen Hij nog bestond) was een God die verantwoordelijkheid droeg. Maar wij durven en kunnen de verantwoordelijkheid voor het leven niet of nauwelijks aan! Wij willen vrij zijn en onbeperkt consumeren en grenzeloze aandacht opeisen, zonder de last van de consequenties te willen dragen. Heel onthullend in dit opzicht waren de coronarellen van de afgelopen jaren: de woede als vrijheden worden ingeperkt, de weigering om tijdelijk een zekere vrijheid op te offeren als dat in het belang van anderen zou zijn, de neiging om de overheid verantwoordelijk te houden als er dingen fout gaan... We zijn hard op weg naar een maatschappij waarin er nog maar één ster mag schitteren, en waaromheen het ganse universum dan maar braaf moet blijven draaien: MIJN ster!

In het verhaal van Mattheüs speelt een ster de hoofdrol. Een paar “magiërs” komen vanuit het Oosten naar Jeruzalem, omdat ze één bijzondere ster hebben gezien. Vandaag de dag denken wij bij “magiërs” aan tovenaars of goochelaars, maar in de tijd van Jezus waren het naar alle waarschijnlijkheid sterrenwichelaars, astrologen, hemelgeleerden. Nu deed Mattheüs, die voor een Joods publiek schreef, zijn uiterste best om de geboorte van Jezus te omschrijven als de vervulling van oude profetieën. Op de Kerstmorgen heb ik verteld dat er een direct verband is tussen de Geest die in het oude Genesisverhaal de oerchaos overschaduwde en zo een nieuw begin creëert, en de Geest die Maria overschaduwde en in haar een nieuwe schepping begint. En het zou goed kunnen dat Mattheüs met het verhaal van de wijzen opnieuw naar Genesis verwijst. In Genesis 25 lezen we dat Abraham sterft, en dan begraven wordt door zijn zonen Ismaël en Isaäk. Maar vóór zijn dood heeft Abraham al zijn eigen testament uitgevoerd. We lezen dan: “Abraham gaf alles wat hij bezat aan Isaäk. De zonen van zijn bijvrouwen gaf hij nog tijdens zijn leven geschenken, en hij stuurde hen weg naar een land in het oosten...” Al deze zonen, de zonen van zijn bijvrouwen, verdwijnen dus uit de heilsgeschiedenis, die in Isaäk wordt voorgezet. Maar daarmee zijn zij niet voorgoed vergeten! Als dan eeuwen later Jezus wordt geboren, die Mattheüs in het eerste vers van zijn evangelie “zoon van David,

zoon van Abraham” noemt, keren deze “verloren zonen” van Abraham uit het oosten terug om hun “broeder” te erkennen als “DE” zoon van Abraham. Ze hebben het in de sterren gelezen, en hun sterrenwielarij wordt deze keer bevestigd door een studie van de profeten, van de schriften. De “magiërs” zijn volgens deze uitleg nakomelingen van de zonen van Abraham. Ze gaan weer meedoen aan de geschiedenis van God met de mensen, omdat God uiteindelijk niet alleen het heil van Israël maar het heil van de wereld op het oog heeft!

De latere kerk maakte er koningen op kamelen van, vast en zeker onder invloed van Jesaja’s profetie. Hun aantal werd op drie gesteld, waarschijnlijk vanwege de drie geschenken: goud, wierook en mirre. Maar er is ook een verband met het aantal werelddelen: de Romeinen al gingen uit van drie continenten, Europa, Afrika en Azië. Nog eeuwen daarna was dat het algemeen aanvaarde wereldbeeld. In 1492 ontdekte Columbus Amerika, maar pas een eeuw daarna begonnen de kaartenmakers Amerika in te tekenen op hun wereldkaarten. Ergens in de achtste eeuw kregen de Wijzen uit het Oosten namen: Caspar, Melchior en Balthasar. Men ging hen zien als vertegenwoordigers van de drie werelddelen: Caspar kwam uit Afrika (en staat op vele schilderijen als de zwarte koning), Melchior kwam uit Europa en Balthasar uit Azië. In deze legendevorming werd het begrip “Wijzen uit het Oosten” dus flink opgerekt. We raken dan steeds verder verwijderd van het Mattheüsverhaal, maar de bedoeling blijft overeenstemmen: deze nieuwe ster betekent heil voor de hele wereld, voor alle zonen van Abraham, voor alle mensen op aarde. Een universele heilsbelofte!

Het feest van Driekoningen betekent dat we zijn aangekomen in de tijd van Epifanie. Hier in het Westen vieren wij Epifanie niet meer, maar in de kerken van het Oosten (denk aan de Grieks- of Russisch- of Armeens-Orthodoxe kerken) is dit feest nog altijd veel belangrijker dan Kerstmis. Epifanie betekent letterlijk “verschijning”; het is het feest van de openlijke verschijning van Christus onder de mensen. Dat wordt herdacht aan de hand van drie bekende Bijbelverhalen: ten eerste de aanbidding van het kind Jezus door de wijzen uit het Oosten (wat betekent: de verschijning van Jezus is voor alle volkeren en alle mensen van belang). Dan de doop van Jezus in de Jordaan (wat betekent: Jezus verschijnt als de graankorrel die sterven moet om vrucht te kunnen dragen; Hij zal ondergaan maar herrijzen). En ten derde het verhaal van de bruiloft te Kana (wat betekent: Jezus verschijnt om de feestvreugde onder de mensen weer nieuw leven in te blazen). Met enig recht kun je stellen dat Epifanie ons de zin van het kerstfeest duidelijk maakt. Kerstmis verkondigt ons de geboorte van Jezus. Epifanie vraagt:

“Maar wie is nou deze Jezus? Wat gaat Hij doen, wat is het doel van zijn komst?”

Het verhaal van Jezus die als licht verschijnt onder de mensen, die het Licht van de wereld wil zijn, is en blijft een prachtig verhaal. Maar wie wil het vandaag de dag nog horen? Hoe vertel je het verhaal over een ster die je moet volgen aan mensen die alleen maar hun eigen ster willen volgen, die enkel hun persoonlijke ster willen zien stralen? We hebben als kerken lang gedacht: “Als we het verhaal maar wat vrolijker, boeiender en eenvoudiger vertellen, dan luis-teren de mensen wel weer!” Maar het zit veel dieper: mensen hebben alleen voor hun eigen ster nog oog.

Dat horen we trouwens al terug bij Mattheüs: ook voor Herodes telt enkel zijn eigen macht, zijn eigen ster. Hij moet en zal de koning blijven, en hij zal elke concurrentie uit de weg ruimen. De machtigen der aarde waren nooit zo gecharmeerd van de komst van een nieuw licht. Tot op de dag van vandaag gaan machtigen over lijken om hun macht, hun ster te handhaven. En het lukt ze nog ook! Wat heeft de komst van Jezus eigenlijk veranderd?

Een paar sterrenkijkers zijn op zoek gegaan. Er is hun een licht opgegaan: een klein en makkelijk te weerspreken teken. Maar ze konden hun ogen niet afhouden van dat licht. Het

licht leidt hen niet naar Jeruzalem, naar het centrum van de macht, maar naar een kleine plaats in de marge: Bethlehem, Huis van brood, plaats van herders. De geboorteplaats van een koning die over zijn volk herderen zal, als de lang verwachte zoon van David.

Misschien werden die magiërs dáárom wel (met name in de protestantse traditie) “wijzen” genoemd. Ze waren niet wijs vanwege hun magische kennis of hun astrologische deskundigheid, maar vanwege hun moed om anders dan anderen naar de wereld te kijken. Ze lieten zich door een onopvallende ster in beweging zetten. Ze gaven hun geschenken aan een kind dat in alle eenvoud, in de marge was geboren. En ze zetten Herodes, de eigenlijke koning voor schut door zich te onttrekken aan zijn machtsspel. Wijzen zijn mensen die weten wat wérkelijk belangrijk is. Ze kijken met nieuwe ogen naar deze wereld, naar dit Kind.

Het verhaal van de wijzen roept ons op om zelf wijs te worden, om te leren kijken met andere, nieuwe ogen. Wij moeten ‘t wagen met kleine tekens van Gods aanwezigheid in ons midden; tekenen van terzijde. Wat daar in Bethlehem, in dat stadje van herders is gebeurd, betekent voor de loop van de wereldgeschiedenis en de grote dingen helemaal niets. En toch is het voor de gemeente alles. Want wat ons in diepe duisternis ter ore komt, is geen ander teken dan deze mens om mee te leven, dan deze God die onze broeder is en zo de wereld tot nieuwe aarde maken zal. Dat is nog altijd de opdracht voor de kerk: luisteren en kijken, luisteren naar de Schriften en kijken naar de wereld, kijken naar mensen en gebeurtenissen, naar de momenten waarop God in ons midden verschijnt. En dan het oude verhaal koesteren en beschermen, en doorgeven aan de enkeling die het nog horen wil.

We hebben dus telkens weer nieuwe ogen nodig. Dat hoorden we ook Jesaja al zeggen: “Open je ogen, kijk om je heen...” Deze geschiedenis is pas te zien voor wie zijn ogen wil openen en om zich heen wil kijken. Ze is er maar je moet het wel willen zien. Onze werkelijkheid baadt niet, nu niet en toen ook al niet, in een overdadig licht. Als je niet goed kijkt, zie je vooral de duisternis. Maar wie het eenmaal gezien hééft, kan niet meer terug. Deze ster zal niet meer doven; Hij is ons tot lichtbron in donkere nacht.